

Morálne významy skryté za slovami : O jazyku a sexualite¹

doc. PhDr. Dagmar Marková, PhD.

Abstrakt:

V príspevku vychádzame zo sociálno-konstruktivistického prístupu a na sexualitu nazeráme ako na socio-kultúrnu konštrukciu. Zaoberáme sa súvislosťami morálka – jazyk – sexualita. Stručne načrtávame, ako sú niektoré morálne významy v oblasti sexuality konštruované a poukazujeme na to, že (morálne) významy, ktoré priradujeme správaniu a okolnostiam, tvarujú naše sexuálne reality. Krátko rozoberáme, že na to, čo je považované za sexuálne (ne)morálne je nutné nahliadať v kontexte prevládajúcich diskurzívnych praktík sociálneho života. Zdôrazňujeme, že spôsob, akým sa stávame sexuálne správajúcimi sa a sexuálne prežívajúcimi, je určený prostredníctvom dominantných koncepcií sexuality.

Úvod²

Neexistuje žiadna univerzálna dohoda o tom, čo je považované za sexuálne morálne alebo nemorálne správanie. Dokladá to rozmanitosť náhľadov na posudzovanie sexuálnej (ne)morálnosti napr. v rozličných kultúrach a historických obdobiach. Morálne normy sú vždy kultúrne a historicky podmienené. Na prístupy k sexuálnemu správaniu musí nazerané z hľadiska ich pôvodu v rámci socio-historického procesu a odvodenie ich legitímnosti z kultúrnych praktík v danom čase a priestore. Na definície sexuálnej morálnosti je nutné nahliadať v kontexte prevládajúcich diskurzívnych praktík sociálneho života.

Väčšina vyjadrení a vysvetlení sveta je sprostredkovaná jazykom (Bačová, 2000). Jazyk (organizovaný do diskurzov) utvára spôsob, akým ľudia pomenúvajú svet, definujú ho, prežívajú a konajú v ňom. Vyberáme si ich z tých jazykových prostriedkov, ktoré sú nám k dispozícii a ktoré existovali dávno pred nami. Niektoré zdôrazňujeme, niektoré obmieňame, iné zatlačáme alebo vynechávame.

¹ Príspevok vznikol vďaka podpore grantu VEGA 2/0015/12: *Životné štýly, normy a ich prekračovanie: cesty k osobnej spokojnosti a spoločenskej prospešnosti*.

² Text bol publikovaný v ucelenejšej podobe v: Marková, D. *O sexualite, sexuálnej morálke a súčasných partnerských vzťahoch*. Nitra: Garmond, 2012. ISBN 978-80-89148-76-9.

Diskurz ponúka určité spôsoby vnímania sveta a určité spôsoby bytia vo svete, ktoré, ak sú prijaté, majú implikácie pre subjektivitu a skúsenosť (Willig, 2001). Proces „prijatia“ pozície je komplexným javom, ktorý zahŕňa jednak pozíciu byť podriadený/á, a súčasne byť subjektom diskurzu (Jones, 1997). Podľa Harrého a Gilletta (2001) sú ľudia sociálnymi aktérmi a aktérkami, ktorí/é si aktívne a vo vzájomnej interakcii utvárajú porozumenie okolitému svetu a sebe samým, a to na základe kontextov, do ktorých sú začlenení/é a v rámci ktorých žijú a existujú.

V sociálnych procesoch ľudia vyrábajú, vymieňajú si a spresňujú významy, ktoré veci „majú“. Ľudia produkujú (konštruujú) isté obrazy (koncepce) sveta. Tieto sociálne obrazy sveta operujú ako „reálne“ a „pravdivé“. Každá kultúra považuje za ten „pravý ľudský svet“ samu seba a svoje chápania sveta a usporiadania vecí v ňom za prirodzené, hoci to boli práve ľudia tej-ktorej kultúry, ktorí ich takto usporiadali (Bačová, 2000). Slovom Pulmmera (1982) – nič nie je sexuálne, ale pomenovaním sa takým stáva.

Morálka, jazyk a sexualita

Keď diskutujeme o mnohých definíciách pojmov z oblasti sexuality, v skutočnosti neraz hovoríme o otázkach, problémoch, morálnych významoch a pod., ktoré sú za nimi skryté.

Ako uvádza Gretaová (1997), ak napríklad ľudia diskutujú o definícii slova bisexuál, v podstate rozprávajú o iných otázkach – o otázkach, ktoré sú oveľa zložitejšie, nemorálne a o ktorých je komplikované rozmýšľať priamo. Napríklad:

- Je dôležitejšie, s kým máme sex, alebo s kým sex nemáme?
- Je sex dôležitejší ako romantika?
- Je sexuálna aktivita dôležitejšia ako sexuálna príťažlivosť?
- Je identita definovaná pocitmi, alebo správaním?
- Je fantázia to isté ako túžba? atď.

Queenová a Schimel (1997) si v tomto kontexte kladú otázku, aké dôsledky pre našu konverzáciu, identitu a politiku bude mať, keď sa naše interpretácie (prifarbené elementami priveľmi rôznorodými na spočítanie) nebudú zhodovať.

Vo všeobecnosti môžu odlišné definície pojmu (napr. sexualita) poukazovať na rozdielne spôsoby nazerania na túto oblasť. Našu definíciu určitého pojmu filtruje spôsob, akým vidíme svet, a na druhej strane zase tento spôsob nášho videnia sveta filtruje a posilňuje prostredníctvom našich definícií spôsob, akým používame slová (voľne podľa Greta, 1997).

Čiže spôsob, ako vnímame sexualitu všeobecne, určite ovplyvní spôsob, ako tento pojem zadefinujeme, a aj spôsob, akým zadefinujeme sexualitu, taktiež ovplyvní spôsob, ako tento termín pochopíme.

Známym príkladom môže byť rozsiahla štúdia uskutočnená Blumsteinom a Schwartzom, ktorí realizovali výskum so 120 heterosexuálnymi dvojicami, 90 lesbickými dvojicami a 90 gejskými dvojicami. Respondentom a respondentkám kládli množstvo otázok o tom, ako často majú sex, ktorý/á partner/partnerka iniciuje sex, ako spokojní/é sú so sexom, ktorý majú a i. Zistili, že lesby udávali nižšiu frekvenciu sexu v porovnaní s inými typmi dvojíc, čo podľa autorov poukazuje na dôsledok ženskej socializácie – pretože ženy sa neučia iniciovať sex, lesbické ženy sa zdráhajú prebrať asertívnu rolu dokonca aj so ženskou partnerkou. Avšak iní/é vedci a vedkyne boli kritickí/é k tomuto výskumu, resp. jeho interpretácii. Predovšetkým sa pýtali, či by lesby čítali otázku „ako často máte sex?“ rovnako ako iné dvojice, keďže žijeme v kultúre, ktorá typicky definuje sex ako penisovo-vaginálnu penetráciu (Heasley, Crane, 2003).

Niektoré slová z oblasti sexuality sú zaťažené priradenými hodnotami a názormi, niekedy pozitívnymi, inokedy negatívnymi (alebo rôznorodo kombinovanými), ale veľmi často skreslenými. Slová, ktoré nesú pozitívnu aj negatívnu váhu, sú omnoho komplikovanejšie. Sú tu slová ako katolík alebo lesba, ktoré nesú rozdielne hodnoty v závislosti od toho, kto hovorí a kto počúva.

Mnohé zo slov spájaných so sexualitou priamo (viac či menej) podnecujú konflikty, napr.: bisexuálny, sexistický, nahota, feministický, pornografia, promiskuita, homosexuál, lesba, transsexuál, prostitútka, flandra atď. Nejde o to, či sa nám tieto slová páčia alebo nepáčia, alebo či sa nám páčia alebo nepáčia myšlienky a/alebo ľudia, ktorých reprezentujú. Mali by sme rozmýšľať nad tým, ako používame tieto slová a čo je ich skrytým významom, symbolom, čo vlastne znamenajú. Reagujeme na symboly, ktoré sú zakódované v našom sociálnom prostredí bez toho, aby sme si nevyhnutne uvedomovali zmysel (význam) alebo dopad týchto symbolov.

Nejde ani o to, že slová sú otvorené sporným interpretáciám, ale niektoré ohrozujú konštruovanie našich sexuálnych skúseností a porozumenia.

Podľa Essingovej (2003) – ak napr. v jazyku nahradíme zjednodušené kategorizovanie na homosexualitu, bisexualitu a heterosexualitu pojmom „heteroflexibilita“, môže to znamenať iné dopady na naše životy – používanie pojmu heteroflexibilita môže byť pozitívne, ak uvážime, že opakom heteroflexibility je heterorigidita.

Alebo ako uvádza Gretaová (1997), keď žena, ktorá má sex so ženami aj s mužmi, povie, že nie je bisexuálna, lebo bisexuáli/bisexuálky sú zmätení/é a nezaujímajú ich nič iba sex atď., jej rozhodnutie nenazvať sa bisexuálkou je jasne ovplyvnené a prispievajúce k negatívnej váhe pripisovanej k slovu „bisexuálna“ a je dôsledkom jej presvedčenia, že slovo bisexuál znamená „zlú osobu, ktorá je opovrhovaná a obávaná“. Ak by slovo bisexuál nebolo takto negatívne nabité, ak by bolo viac neutrálne, tak by ho azda používala omnoho radšej a mohla by byť spokojnejšia so svojím vlastným správaním.

Tanenbaumová (2000) uvádza ako príklad populárne dievčatá na strednej škole, ktoré môžu vylúčiť zo skupiny iné dievčatá tým, že ich nazývajú „štetkami“. Takéto označovanie niekoho nemá nič spoločné so sexuálnym správaním dievčaťa, nejde o to, či bola alebo nebola „promiskuitná“, ale pomenovanie býva použité ako zbraň v spoločenských konfliktoch medzi dievčatami.

Jazyk, ktorý používame, nám napovie veľa o sexe, ktorý máme. Napríklad mnohé vulgárne termíny pojmu penis sú zvyčajne používané mužmi na zastrašenie alebo poníženie iných. Hoci sú tieto slová výstredné, pokiaľ sú použité v sociálnych interakciách, majú veľkú silu. Odhaľujú chápanie mužskej sexuality a sexuálnych vzťahov. Ak bude kultúra chápať penis ako zdroj choroby, je pravdepodobné, že bude obrezaný. Ak bude vnímaný ako vyjadrenie mužskej moci (mužskosti), budú snahy o jeho zväčšenie umelými spôsobmi používanými v niektorých kultúrach, alebo bude penis ozdobovaný nejakou ozdobou, ktorá ho urobí zjavne dlhším. Pre západné kultúry je typické, že populárne pornografické obrázky zobrazujú veľmi veľké penisy (Heasley, Crane, 2003).

Taktiež vlastná rozkoš mužov je vyjadrovaná termínmi, ktoré nevyjadrujú láskavosť, práve naopak – vyjadrenia sú skôr agresívne. Pritom práve pomalší, menej násilný akt môže pravdepodobne priniesť väčšiu rozkoš, avšak v súčasnosti k tomu mladí ľudia nie sú povzbudzovaní prostredníctvom slov, ktoré počujú. Takýto jazyk reflektuje vzdialenosť, ktorú môžu muži pociťovať z ich vlastnej zmyselnosti. V západných kultúrach obrazy maskulinity reprezentujú protiklady nežnosti. Penis je často videný ako „majúci svoj vlastný rozum“, býva zdrojom posmechu, alebo je pornografizovaný ako nástroj agresie a sily. Po tých všetkých agresívnych slovách si muži túto týranú časť tela vezmú do svojej lásky (za svojho „miláčika“) a považujú ho za niečo, o čo sa treba starať a čo je pre nich cenné, príp. za niečo, čo používajú na dosiahnutie dominancie a kontroly (Heasley, Crane, 2003). Samozrejme, toto nie sú jediné spôsoby uvažovania o mužských genitáliách. Je to však obvyklá skúsenosť v našom kultúrnom kontexte. Takáto symbolická reprezentácia je výsledkom rodových stereotypov v oblasti sexuality.

Záver

Sústredení sa na jazyk nenaznačujeme, že ide o triviálnu záležitosť, práve naopak. Podľa Gretaovej (1997) toto nie sú triviálne sémantické debaty – definícia slova determinuje, kto bude zaradený do aktivít ľudí definovaných týmto slovom. Ak sa zúčastní transsexuálna žena ženského večierka, definícia „ženy“ sa stane nielen otázkou sémantickosti. Determinuje to, či bude akceptovaná a privítaná na večierku, alebo nie. Slová majú reálne dôsledky, ako napr. vo vzťahu k definícii rodiny – keď sa pozrieme na adopčný zákon a na náhradné matky a deti, ktoré boli odobrané od queer osôb, potom otázka, kto by mal byť nazývaný rodinou, sa stáva naozaj veľmi reálnou.

To, ako s jazykom narábame my sami/y a inštitúcie, ktoré usmerňujú náš život, môže mať celkom rozdielne dôsledky. (Morálne) významy, ktoré priradujeme správaniu a okolnostiam, tvarujú naše reality. Tvoria základ nielen toho, čo robíme, ale aj toho, čo vnímame, cítime a myslíme si. Stávame sa produktom morálnych noriem, hodnôt, presvedčení a očakávaní, ktoré vidíme okolo seba.

Ak berieme do úvahy, že termíny, ktorým dávame etikety v rámci dualistickej konceptualizácii sexuálnych prejavov, ako napr. kategórie „morálny – nemorálny, normálny - abnormálny, prirodzený – neprirodzený, správny – nesprávny“ atď., sú vytvárané v historických, sociálnych a politických súvislostiach, tak žiadnej z týchto nálepiek nemôže byť potom priznaný absolútny, objektívny, transkultúrny, vždy platný význam.

Potom sú, podľa Feila a Richter-Appelta (2002), naše predstavy o údajne „prirodzenom“, „morálnom“, „správnom“ sexuálnom správaní v skutočnosti kultúrne špecifické predsudky.

Zoznam literatúry

BAČOVÁ, V. 2000. *Súčasný smery v psychológii : Hľadanie alternatív pozitivizmu*. Prešov: FF Prešovskej univerzity v Prešove, 2000. ISBN 80-888885-81-7.

ESSING, L. 2003. Heteroflexibility. In: HEASLEY, R. – CRANE, B. 2003. *Sexual Lives : A Reader on the Theories and Realities of Human Sexualities*. New York: McGraw-Hill, 2003, p. 598–600. ISBN 0-07-249364-X.

FEIL, M. G. – RICHTER-APPELT, H. 2002. Kontrollüberzeugungen und Angst bei heterosexuellen Männern mit einer Erektionsstörung : Eine empirische Untersuchung. In: *Zeitschrift für Sexualforschung*, 2002, heft 01, vol.15, p. 1–20. ISSN 0932-8114.

GRETA, CH. 1997. Loaded words. In: Queen, C. – Schimel, L. (Ed.): *Pomosexuals: Challenging Assumptions About Gender and Sexuality*. San Francisco: Cleis Press, 1997, p. 29–38. ISBN 1-57344-074-4.

HARRÉ, R. – GILLET, G. R. 2001. *Diskurz a myseľ' : Úvod do diskurzívnej psychológie*. Bratislava: IRIS, 2001. ISBN 80-89018-08-4.

HEASLEY, R. – CRANE, B. 2003. *Sexual Lives : A Reader on the Theories and Realities of Human Sexualities*. New York: McGraw-Hill, 2003. ISBN 0-07-249364-X.

JONES, A. 1997. Teaching Post-structuralist Feminist Theory in Education : Student resistances. In: *Gender and Education*, 1997, Vol. 9, No. 3, sept. 1, p. 261–269. ISBN 80-86559-23-8.

MARKOVÁ, D. 2012. *O sexualite, sexuálnej morálke a súčasných partnerských vzťahoch*. Nitra: Garmond, 2012. ISBN 978-80-89148-76-9.

PLUMMER, K. 1982. Symbolic Interactionism and Sexual Conduct: An Emergent Perspective. In: BRAKE, M. (Ed.): *Human Sexual Relations: Towards a Redefinition of Sexual Politics*. New York: Pantheon Books, 1982, p. 223–241. ISBN: 0-394-71109-2.

QUEEN, C. – SCHIMEL, L. (Ed.): *Pomosexuals: Challenging Assumptions About Gender and Sexuality*. San Francisco: Cleis Press, 1997. ISBN: 1-57344-074-4.

TANENBAUM, L. 2000. *Slut! Growing Up Female with a Bad Reputation*. New York: Seven Stories Press, 2000. ISBN 0-06-095740-9.

WILLIG, C. 2001. *Introducing Qualitative Research in Psychology : Adventures in Theory and Method*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 2001. ISBN: 0-335-20535-6.

Kontakt na autorku:

doc. PhDr. Dagmar Marková, PhD.

Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky

Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Hodžova 1

949 74 Nitra

Slovensko

e-mail: dmarkova@matf.sk